

PhDr. Jan Gebhart

OBRANA NÁRODA

(Vojáci a druhý čs. odboj - etapa budování)

Nadešel 15. březen 1939. Již od ranních hodin vysílal český rozhlas opakovaně zprávu o tom, že od šesté hodiny obsazuje německé vojsko Čechy a Moravu. Vyzýval obyvatelstvo, aby zachovalo naprostý klid, vyhnulo se srážkám nebo incidentům, protože „by mohly mít nedozírné následky“. Mezi devátou a desátou hodinou byla Praha v rukou okupantů. Do konce dne opanovali celé území zbytku pomnichovských Čech a Moravy.

V životě českého národa způsobila nacistická okupace zásadní změny, jež se dotýkaly ve svých důsledcích všech jeho oblastí. V celé společnosti bylo jen málo těch, kteří očekávali tak náhlé a razantní řešení napjatého vztahu s Německem a vůbec celé situace. Pokusme se zaznamenat atmosféru doby na základě několika osobních vzpomínek. Dokládají totiž, že záhy mnozí dávali najevo svou nesmiřitelnost s daným stavem s odhodláním mobilizovat pokud možno okamžitě všechny, kteří pomýšleli na odpor proti okupantům. „Pro většinu z nás,“ vzpomínal po válce plk. Čeněk Kudláček, „byla okupace překvapením. Nic nebylo pro tento případ připraveno ... začala naše válka proti Německu, vedená ovšem prostředky, které nám doma zůstaly: rezistence a ilegální činnosti.“ Jiné autentické svědectví nabízí záznam ze schůzky vysokých důstojníků likvidované čs. armády v Brně dne 19. března: „Všude je zdrcení a ohromení, které se však pomalu přetváří ve spontánní odpor.“ Reakci pplk. Josefa Balabána popsala ve svých vzpomínkách pozdější ilegální spolupracovnice M. Nebřenská: „Pozdě v noci na 15. března jsme stáli s Balabánem před budovou hlavního štábu na Vítězném náměstí. Dovnitř se nesmělo. Na dvoře byla hranice, kde se páliły papíry, a z balkonu mluvil nějaký generál. Říkal: Přátelé, občané, musíme být stateční. Pak se hrála hymna. To bylo již nějak v době, kdy sem už šli Němci, já jsem stála s Balabánem, on - byl v civilu - držel klobouk v ruce a zpíval. A já s ním. Oba jsme plakali a pak všichni řekli: přísaháme, že budeme proti Němcům bojovat. A Balabán zvedl dva prsty a křičel: přísahám. A taky mne vzal za ruku a podíval se na mne. Já jsem zvedla taky dva prsty a taky jsem volala: přísahám! A když se to pak rozešlo, šli jsme - to už bylo k ránu - na vyhlídku na Letnou a tam Balabán říkal: Co tě čeká, naše vlasti, co asi bude? Bude to těžká práce, to víš, možná, že nasazujeme život, je to strašný boj, ale národ prostě nemůžeme nechat Němcům napospas. Každý musí něco dělat.“

Ano, právě potřebu „něco dělat“ pociťovaly tisíce ponížených a pokořených. Ovšem co, jakým způsobem a s kým, to se ve svém celku teprve vyjasňovalo.

Přestože zdaleka nikoli všichni byli jak z politického, tak i z morálního a psychického hlediska připraveni a odhodláni k boji, rostla od prvních, nesmělých náznaků aktivity odporu. Jeho neklamně známky se objevovaly již v prvních týdnech okupace. Při každé vhodné příležitosti dával český lid najevo své vlastenecké smýšlení a brojil proti všemu německému a nacistickému. Zpočátku se projevoval odpor nejrůznějšími formami, například ostentativním bojkotem německých filmů, návratem k českým dějinným tradicím, ale také šeptanou propagandou, anekdotami nebo hojnou účastí na řadě národních poutí, pořádaných na mnoha památných místech od jara 1939.

V té době také postupně vznikaly na podkladě mnohdy značně živelného a spontánního hnutí četné ilegální skupiny, jejichž činnost však bylo třeba podchytit v organizovanějším měřítku. To byl také jeden ze základních úkolů procesu utváření širokého odbojového hnutí, v němž hrály klíčovou roli ústřední nebo centrální odbojové organizace, mezi kterými měla v prvním období - do přelomu let 1939/1940 - nejdůležitější pozici vojenská celoprotektorátní organizace, později nazvaná Obrana národa.

16. března 1939 během svého pobytu na Pražském hradě A. Hitler podepsal **Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava**, který byl také téhož dne oficiálně zveřejněn. Protože podle jednoho z článků výnosu převzala vojenskou obranu protektorátu říše, zanedlouho započala likvidace bývalé čs. armády. Tisíce vojáků z povolání - důstojníci i poddůstojníci, zbavovaní postupně zaměstnání, hledali čestné východisko z psychické zátěže podmiňované skutečností, že armáda z politických důvodů dvakrát bez výstřelu kapitulovala. Pro mnohé z nich, pokud nechtěli zmařit svou celoživotní práci a znesvětit svou vojenskou přísahu samostatné republice, neexistovala jiná cesta, než „budoucí vítězství nebo smrt v boji“. Právě morální motiv byl u mnoha vojáků rozhodující v jejich souhlase s aktivní účastí v odbojovém hnutí.

Určitou roli sehrála nepochybně také optimistická, avšak záhy se ukazující jako chimérická představa, že v důsledku brzy očekávané války bude nacistická okupace trvat jen krátkou dobu. Tak se zrodila idea ustavit celoprotektorátní odbojovou vojenskou organizaci, která by v součinnosti s dalšími centrálními organizacemi (v této fázi konkrétně Politické ústředí-PÚ, Petiční výbor Věrní zůstaneme-PVVZ) budovala široké hnutí odporu proti okupantům. Bylo logické, že vojenská organizace měla formy typické pro armádu, zatímco „civilisté“ se obraceli ke zkušenostem z dob první světové války a protihabsburského odboje (Maffie). Pro toto stadium bylo také charakteristické, že formující se odbojové organizace zahajovaly svou činnost samostatně, ale současně se kontakty a spolupráce v prvních měsících takřka nepřehledně prolínaly. Teprve postupem doby dochází k jasnější diferenciaci, která přináší také vyšší stupeň organizovanosti. Důvodem a zároveň klíčem k oné nepřehlednosti byly vazby profesní, politické, ale také osobní a přátelské, na jejichž základě se otevírala možnost individuálního zapojení do ilegální činnosti. Je těžké dnes rozhodnout, co převažovalo konkrétně u jednotlivců, ale jistě prvořadý význam měla vůle, vědomí povinnosti bojovat za renovaci okupované vlasti.

Právě příslušníci bývalé armády splňovali mnohé požadované nároky úsilí organizačně podchytit do té doby převážně spontánní a živelnou reakci odporu českého

národa proti okupantům. Zhruba na přelomu března a dubna 1939 dostávala idea vybudovat celoprotektorátní odbojovou vojenskou organizaci konkrétní podobu. Podle dosavadních výzkumů počátků organizace Obrana národa (ON) vzešla se vši pravděpodobností prvotní iniciativa z jednání kroužku čtyř generálů bývalé čs. armády Josefa Bílého, Aloise Eliáše, Sergeje Vojcechovského a Huga Vojty, který byl později nazván „radou starších“. Ačkoli nelze existenci tohoto kroužku věrohodně doložit a není znám konkrétněji ani obsah jednání, aktivní účast některých z nich na dalším budování ON je nepopíratelná. V období několika dnů po 20. březnu 1939 proběhla jednání gen. Bílého, gen. Vojcechovského a gen. Ingra v Praze, která se zabývala vypracováním základních organizačních principů a směrnic ke zřízení odbojové vojenské organizace. Dokládají to poválečné poznámky gen. Ingra, který jako jediný z účastníků přežil okupaci. Vezmeme-li jeho údaje za směrodatné, pak by se dali účastníci jednání považovat za iniciátory organizovaného postupu budování ON, ale zároveň za první velitele. Jejich jednání je pak možné považovat za vlastní akt založení vojenského odboje, na nichž se také v hrubých rysech stanovily výchozí úkoly a cíle ON.

Základním z nich bylo znovuoobnovení Československa v předmnichovských hranicích. Tomuto cíli odpovídaly všechny další úkoly, které však pochopitelně byly postupem času a dalšího politického vývoje doma a v zahraničí zpřesňovány právě vytvořeným „autoritativním“ ústředním velením ON. Jednalo se v první řadě o podchycení všech spolehlivých Čechů, připravených zúčastnit se boje proti okupantům, kteří by spolupracovali v organizování zpravodajství, propagandy a sabotáže a kteří by vytvořili rozsáhlou ilegální síť jakési „armády v podzemí“, jako nezbytný předpoklad příprav ozbrojeného vystoupení proti okupantům, jehož výsledkem by logicky byla obnova republiky a předchozího politického systému.

V představách velitelů či vedoucích funkcionářů vznikajícího ústředního velení ON byla organizační struktura neodmyslitelně spjata s tradičním organizačním schématem bývalé čs. armády, přeneseném s určitými korekcemi do illegality. Avšak již v počátcích se naráželo na obtíže, způsobované zmiňovanou živelností. Sám plk. Č. Kudláček, jmenovaný do funkce náčelníka štábu ústředního velení ON, upozorňoval po válce na projevy „někdy jen těžko zvládnutelné spontaneity“. Základním a výchozím schématem se stalo i v ilegalitě organizační rozčlenění na ústřední velení, jemuž byla podřízena zemská velitelství (zprvu jen Čechy a Morava, později bylo vyčleněno samostatné velitelství Praha). Každé z těchto zemských velitelství dostalo za úkol vytvořit nižší velitelské složky - krajská velitelství, a ty pak okresní, která organizovala místní jednotky. Celá struktura vycházela ze správního územního rozdělení republiky z konce třicátých let (kraje, politické a soudní okresy).

Je třeba v této souvislosti zdůraznit, že celá síť vojenské organizace nevznikla najednou, např. vojenským rozkazem, ale celou její výstavbu je nutné chápat jako dlouhodobější proces. Proto také, a to s ohledem na předpokládaný rozsah působnosti, vystupuje organizační činnost ON do popředí a tvoří tak vůbec její dominantní rys pro první měsíce existence. Je zřejmé, že se ústřednímu velení ON podařilo prosadit představu organizačního schématu do odbojové praxe teprve v letních měsících roku 1939. Vyplývalo to jak z překonání živelnosti, tak především z postupného zapojení vhodných osob a obsazení velitelských složek i aktuálností předpokládaného ozbrojeného vystoupení v souvislosti s očekávaným vypuknutím

válečného konfliktu. Navíc se nepodařilo dostatečně stabilizovat velitelský kádř, zejména na nižších velitelských stupních. Průběžně docházelo ke změnám v důsledku postupující likvidace bývalé čs. armády (podle nařízení okupantů byly stanoveny následující termíny: a) útvary zbraní a služeb, úřady, ústavy, velitelství divizí, ZVV do 31. 7. 1939, b) velitelství sborů do 30. 9. 1939. c) MNO do 31. 12. 1939) a přechodu důstojníků a vojáků z povolání do civilních zaměstnání, později následkem perzekuce a zatýkání.

Členskou základnu ON tvořili, respektive byli zapojováni do budovaných sítí, kromě důstojníků a vojáků z povolání, spolehliví vlastenci z řad Sokolů a dalších tělocvičných spolků, a také z polovojenských organizací (Národní střelecké gardy, Svaz brannosti) či SOS (Stráž obrany státu). Podle požadavků a představ velitelů ON měli být v širokém měřítku zapojováni legionáři. Z této civilní složky - většinou se jednalo o záložní důstojníky - se začal postupně formovat základní kádř nižších složek hierarchicky budované organizační struktury ON.

Skutečností, že se při budování sítě ON prosadilo převzetí některých prvků organizačního schématu bývalé čs. armády, měla ovšem také svou stinnou stránku. Dokonce je možné s odstupem času říci, že se stalo nejslabším článkem celé vojenské odbojové organizace. Odkrytí převzatého principu spolu s nedostatkem konspirace ve vzájemných jednáních, nezkušenost a často i nerespektování síly okupačního bezpečnostního aparátu (gestapo, Sicherheitsdienst, Abwehr aj.), rozsáhlost a početnost zapojených lidí - to vše umožnilo protivníkovi zasazovat ON tvrdé a smrtící údery s cílem dosáhnout likvidace „armády v podzemí“.

Sami okupanté charakterizovali stav ON na přelomu let 1939/1940 v úřední zprávě gestapa z roku 1943 následujícími slovy: „Početně nejsilnější a pro Německou říši nejnebezpečnější organizace povstala po zřízení protektorátu ve vojenské organizaci Obrana národa. Ihned s likvidací čs. armády se vytvářely pod vedením důstojníků skupiny, které ostře odmítaly nový státoprávní stav a chtěly, během pozdější války Německé říše proti Polsku a západním mocnostem, aktivní ilegální činnosti, zřízením a nasazením občanské armády, znovu obnovit republiku v jejích starých hranicích.“ Zpráva zdůrazňovala fakt, že z iniciativy středních důstojníků a poddůstojníků se spontánně vytvářely skupinky téměř ve všech místech posádek bývalé čs. armády. Ty však v krátké době organizačně podchytili vyšší důstojníci a síť se zanedlouho rozšířila na celé Čechy i Moravu. Zároveň upozorňovala zpráva na roli štábních důstojníků, kteří pracovali na likvidaci vyšších velení, jako např. MNO, zemských a divizních velitelství, a napomáhali využitím existujících legálních možností výstavbě ON. Podle názoru autorů zprávy, vycházejícího z výsledků vyšetřování řady zatčených členů ON, postavila pokračující likvidace armády důstojníky před rozhodnutím buď odejít do penze, anebo přejít do služeb protektorátní správy či do služeb soukromých výrobních a obchodních podniků. Jejich rozmístování mělo být podřízeno zájmům a využití v rámci ON.

Toto konstatování ovšem vyžaduje poněkud bližší vysvětlení. Podrobněji se jim zabývá ve svých poválečných studiích a pamětech jeden z účastníků výstavby vojenské odbojové organizace ON Karel Veselý-Štainer. Přestože jeho práce přináší mnohé detailní poznatky, je na mnoha místech znatelný vliv autora prožitku, podmíněného a úměrného jeho vlastnímu zařazení v organizační struktuře ON a specifické osobního pohledu i postoje. Proto je také možné považovat jeho

názor na úlohu tzv. likvidační skupiny MNO za problematický. V prvé řadě neuvádí přesný název, jelikož rozmisťovací skupina, kterou má na mysli a nazývá likvidační skupinou MNO, byla pouze součástí MNO v likvidaci a jejím vedoucím byl jmenován gen. Fr. Hrabčík. Veselý-Štainer, jenž tam pracoval, o její činnosti napsal: „Vedení ON pocíťovalo nedostatek vlivu na vznik vojenských organizací, na předávání úkolů dolů, na řízení akcí proti okupantům, potřebovalo užší styk pro odsun do zahraničí, zprávy atd ... chyběl generální štáb, aby zvládl živelně se vytvářející organizace, potřeboval sjednotit organizační systém a operativním článkem - tedy jakýmsi hlavním štábem ON - měla být likvidační skupina.“ Proto byli podle Veselého-Štainera vybráni důstojníci, „kteří oficiálně měli rozmisťovat bývalé aktivní příslušníky čs. armády, neoficiálně dostali za úkol dotvořit, přetvářet, event. řídit organizační základy pro tajnou armádu - tj. ON.“ Autor zastává názor, že právě likvidační skupina, neboli štáb ON, plánovaně umisťoval do civilního života důstojníky a tak vytvářel vlastní organizační síť „na celém území pro vojenskou potřebu“ a ukončil živelnost v dosavadním procesu výstavby.

K. Veselý-Štainer pracoval v oddělení, jehož úkolem bylo zařazovat bývalé vojáky do resortu ministerstva školství. O tom, jak probíhal tento proces, napsal: „Jestliže jsem umisťoval důstojníky jako tajemníky ředitelů středních škol, bylo to proto, že měli současně tvořit určitou síť, která by působila na mládež ... naši vedoucí z likvidační skupiny udržovali spojení s vedením ON. Nejprve se měla podchytit vzniklá síť a teprve potom se mělo přikročit k řízení organizací ON. Členové ON z likvidační skupiny, kteří byli zasvěceni do ilegální práce (a takových tam byla většina), měli být jen organizátory podle dispozic vedení, ale stávali se často orgány řídicími organizace nebo naléhavé akce ... proto se skupiny osob z likvidační skupiny stávaly někdy skutečným vedením ON.“ Tuto pasáž pak Veselý-Štainer uzavřel slovy: „Celá likvidační skupina MNO musela urychleně do konce roku 1939 skončit svou činnost.“ (To však vyplývalo z nařízení okupantů a nemělo souvislost s výstavbou sítě ON - pozn. aut.).

Je zřejmé, že K. Veselý-Štainer do značné míry roli a význam rozmisťovací skupiny MNO v likvidaci nadceňuje. V jistém smyslu mohla mít tuto úlohu v prvních měsících po okupaci, ale v žádném případě nikoli jako štáb velení ON. Nesporně měly umisťovací skupiny velitelských složek armády v likvidaci (nejen MNO, ale i nižší sbory - divize) určitý podíl a vliv na organizační výstavbu ON. Současně také představovaly jakási střediska, kde se mnozí ze zapojovaných vzájemně seznamovali, případně informovali o ilegální činnosti. Avšak rozhodující organizační iniciativu si ponechávalo ústřední velení ON a ostatní velitelské složky v dané hierarchické podřízenosti. Takovýto závěr zřetelně vyplývá z konfrontace celé řady dochovaných archivních materiálů různé provenience, a to dobových či poválečných.

Pro organizační výstavbu se využívalo v rámci tehdy ještě legálních podmínek také dalších existujících institucí. Jednou z nich, jak zachycovala zmíněná zpráva gestapa, byly tzv. pracovní prapory, utvořené vládou druhé republiky na podzim 1939. Vedoucím této instituce se totiž stal plk. Č. Kudláček. Ve funkci náčelníka štábu ON používal nadále jak kanceláře vedení pracovních praporů, tak na její adresu dostával hlášení o stavu výstavby ON. Navíc udržoval kontakt se sítí důstojníků pro brannou výchovu, kteří mu bývali jako náčelníku oddělení branné výchovy na

MNO podřízení. Zpráva gestapa uvádí ještě další příklad. Po vytvoření Národního souručenství v průběhu jara 1939 se zřizovala pod vedením gen. B. Neumanna jako jeho součást tzv. „pořádková služba“. Okupanté srovnávali její úkoly s rolí Sturmabteilungen (SA) v rámci NSDAP. Avšak již v létě 1939, tedy vlastně na počátku, byla pořádková služba na nátlak okupantů zrušena. Přesto se ve zprávě píše, že měla být vzhledem k zařazení gen. Neumanna ve velení ON „využita pro potřeby ON“.

Jaká tedy byla struktura a jaké bylo personální obsazení funkcí v ústředním velení ON? Zprvu stál v čele ON, jak již bylo uvedeno, kroužek generálů nazvaný „rada starších“. Od něj se odvíjela vědomá počáteční iniciativa a posléze konkrétní činnost s cílem vybudovat širokou, celoprotektorátní síť vojenské odbojové organizace. Jisté nesrovnalosti, a to i v poválečných zprávách pamětníků, se objevují kolem podílu gen. A. Eliáše. Zřejmě se zúčastnil jednání o přípravách na vytvoření ON, ale jen s obtížemi lze specifikovat jeho přímý podíl. Gen. A. Eliáš byl ve velitelském sboru čs. armády na jedné straně známý svou legionářskou minulostí, vlasteneckým i protifašistickým postojem, na straně druhé ministerskou funkcí ve vládě druhé republiky. Je zřejmé, že po jmenování předsedou protektorátní vlády 27. 4. 1939 mohl činnost ON ovlivňovat jen zprostředkovaně, protože na velitelská místa, jak napsal plk. Kudláček, nemohli být povoláváni lidé, kteří „pracovali na významnějších místech v protektorátní správě“. Z toho lze usuzovat, že gen. Eliáš nebyl přímo zapojen v síti ON, ale udržoval s ní úzké kontakty. Pro mnohé důstojníky byl známou osobností, jejíž vliv bezesporu stoupl po 27. dubnu 1939 také vzhledem k moci, která se koncentrovala v jeho rukách. Sám osobně znal většinu důstojníků MNO a hlavního štábu a naopak jeho znali mnozí z těch, kteří byli pověřeni funkcemi ve vojenské odbojové organizaci a věděli o jeho postojích a názorech. Gen. A. Eliáš tedy nelze považovat za velitele ON a spíše se dá říci, že ze svého postavení pomáhal danými prostředky, informovaností i přehledem v některých širších souvislostech usměrňovat vlastní činnost ON.

Za počáteční velení ON je tedy možné považovat triumvirát či direktorium generálů Bílého, Ingra a Neumanna. Především kolem J. Bílého, měl hodnotu armádního generála a stal se uznávaným velitelem, se soustřeďovali iniciativní zastánci aktivního odporu proti okupantům. Alespoň to dokládá zpráva tehdejšího polského vojenského atašé v Praze pplk. Noela z počátku léta 1939, který Varšavu informoval, že „generál Bílý patří k „direktoriu“ (pravděpodobně měl Noel na mysli ústřední velení ON - pozn. aut.) a stojí v čele organizace.“ Zcela jasná se zdá být situace po odchodu gen. S. Ingra do emigrace, který přešel hranice protektorátu do Polska 21. června 1939. V některých pramenech se objevuje v této funkci gen. Neumann, ale většinou se jedná o údaje osob vzdálenějších ústřednímu velení ON. Neumann je možné zařadit, i když nikoli jednoznačně, na funkci zástupce gen. Bílého, který se staral zejména o organizační výstavbu a částečně také zejména v pozdější době, o spojení s další centrální odbojovou organizací Politickým ústředím (PÚ).

Jako náčelníka štábu ústředního velení ON získal gen. Ingr ve druhé polovině března 1939 plk. Č. Kudláčka, který pak zapojil jako svého zástupce pplk. Václava Kropáčka. Protože byla převzata také struktura bývalého hlavního štábu čs. armády, rozdělili organizátoři štáb ON na oddělení a personálně obsadili funkce násled-

dovně: 1. oddělení (organizační) pplk. František Coufal, mjr. Bohumír Černožorský; 2. oddělení (zpravodajské) mjr. Jaroslav Hájiček, plk. Jaroslav Vedral; 3. oddělení (finance) gen. Viktor Spěvák, mjr. František Raška; 4. oddělení (materiální a zásobovací) plk. Bruno Sklenovský.

Kromě těchto základních oddělení štábu ústředního velení se postupem doby vytvořily další skupiny, a to skupiny pro vnitřní radiospojení - pplk. Štěpán Adler a zvláštní komise - pplk. Kropáček, pplk. Coufal a mjr. Černožorský. Ti dostali za úkol kontaktovat ostatní utvářející se centrální odbojové organizace, informovat je o své aktivitě a získávat poznatky o jejich činnosti. Dále měli shromažďovat podklady k tzv. očistě, o níž se předpokládalo, že proběhne v podobě „přednostních opatření“ při přípravě provedení ozbrojeného vystoupení proti okupantům, a sbírat materiály ke „kolaborujícím“ osobám, navržených k následnému potrestání. V některých dokumentech, především nacistické provenience, je uváděno ještě jedno oddělení operační, které měl řídit plk. Josef Pták.

Podrobnější analýza činnosti jednotlivých oddělení štábu ústředního velení ON, ale zejména konkrétních osob, ukazuje, jak mnohdy jejich aktivita přesahovala rámec daný určenou funkcí. To se snažil vysvětlit plk. Kudláček. Podle jeho názoru se staly zvláštní podmínky doby a neznalost dalšího vývoje důvodem, že „osoby, které měly podle svého hierarchického zařazení určitý úkol, se řídily jen povšechnými pokyny“ a pochopitelně také i vlastním uvážením a rozhodnutím. Činnost mnohých z nich proto zabíhala do dalších oblastí ilegálního působení, prolínala se a podle potřeby snad byla zaměřována i jinam, než předpokládala předurčená funkce. Tím je také dán problém přesněji vymezit personální obsazení štábu i jeho organizačního rozdělení.

Činnost organizačního oddělení štábu ON vedeného pplk. F. Coufalem se zaměřila na vytváření členské sítě, respektive na naplnění předem daného „organizačního schématu“. Princip zapojení spočíval jednak na spolehlivosti vybraného, případně jeho prověření, a jednak na vhodnosti a potřebnosti zvoleného jednotlivce pro účely organizace. Společným rysem zapojování členů na všech stupních byla především znalost člověka, který měl být získán pro spolupráci a jemuž byly vysvětleny úkoly a cíle organizace. Při „náboru“ se apelovalo zejména na vlastnictví i ostatní morální faktory, a často nejen u nevojáků. Velký význam měly hlavně znalosti ze zaměstnání, ale také určité „disfunkční vztahy“. To napomáhalo k rozšíření členské základny mimo vlastní vojenskou sféru.

Zástupce pplk. Coufala v organizačním oddělení štábu ON mjr. B. Černožorský pracoval právě ve zmíněné umístovací skupině MNO v likvidaci a zřejmě dostával pokyny od členů ústředního velení ON, aby vybrané důstojníky přemístil na požadovaná místa. Na druhé straně však v mnoha případech, a dokládala to praxe na všech sledovaných stupních, bylo prováděno přemísťování do civilního zaměstnání často na úkor již existujících zapojení do sítě ON nebo zcela nezávisle na požadavcích propouštěných důstojníků. Avšak základním úkolem organizačního oddělení štábu ústředního velení ON bylo zajistit a umožnit požadované personální obsazení štábů zemských velitelství ON.

Svým způsobem zaujímalo výsadní postavení druhé oddělení - zpravodajské, protože zpravodajství tvořilo vedle úsilí organizovat „armádu v podzemí“ hlavní osu celé činnosti ON. Prioritu zpravodajství, a to jak vojenského, tak politického i hospo-

dárského, uznávali všichni vedoucí činitelé ON. Uvědomovali si, že tato oblast nabíží jednu z mála konkrétních možností, jak uplatnit všechny odborné předpoklady a zkušenosti v „odbrojené podzemní armádě“. Zároveň zpravodajské informace optimálně prezentovaly domácí odbojové hnutí před čs. zahraniční emigrací, protože nejvíce splňovaly její tehdejší představy a požadavky. Od prvních týdnů patřily složky sítě řízené zpravodajským oddělením ústředí ON mezi nejaktivnější. Rozsah a význam jejich činnosti ve svých důsledcích přerůstal nejen rámec daných úkolů, ale i celé vojenské odbojové organizace.

Vedením zpravodajství pověřil plk. Kudláček zkušeného a aktivního pracovníka 2. oddělení hlavního štábu bývalé čs. armády mjr. J. Hájička. Ten postupně vybudoval v jeho rámci pět „specializovaných“ skupin: 1. na sběr zpráv, 2. na radiospojení, 3. na přechody do zahraničí, 4. na propagandu, 5. na sabotáže. Také zde se postupně vytvořilo jádro Hájičkových spolupracovníků, z nichž se mnozí podíleli na činnosti několika skupin. Na práci Hájičkova oddělení se spoluúčastnili Karel Divina, František Franěk, Karel Broukal, doc. Vladimír Krajina, gen. Alois Vicherek (ten např. opatřil z MNO seznam letců pro práci skupiny, jež zprostředkovávala odchody do zahraničí), plk. Jaroslav Vedral, škpt. Jaroslav Kašpar, prap. Jan Vosyka, pplk. Josef Mašína, pplk. Josef Balabán, Antonín Kukula, ing. Milaj Bajer a řada dalších. Byli mezi nimi jak vojáci, tak civilisté, z nichž mnozí již měli kontakty na jiné rodící se centrální organizace a další ilegální skupiny. Touto cestou, na poli praktické odbojové činnosti, docházelo ke sbližování ON s ostatními odbojovými složkami a sama ON tak aktivně přispívala k jejich organizačnímu dobudování a aktuálnímu zaměření jejich odbojové práce.

V prvé řadě provádělo oddělení vyhodnocování „sebraných“ zpravodajských informací. Dostávalo je jednak ze sítě ON prostřednictvím zpravodajských důstojníků štábů nižších složek a jednak z dalších pramenů, např. z „odborářské“ sítě PVVZ, zejména od železničářů a poštáků. Zpracovaný materiál byl poslán do zahraničí zprvu kurýry a později radiotelegraficky. Oddělení úzce spolupracovalo (např. mjr. Josef Zyska, Ivan Herben aj.) také při vydávání ilegálních tiskovin a časopisů (V boj - družstvo v prvním sledu, RČS). Sabotážní skupina organizovala drobné, tzv. nepostižitelné sabotáže. V tomto období však záměrně neusilovala o větší akce tohoto druhu, aby okupanté nebyli upozorněni na existenci odboje a nedošlo k prozrazení ještě před splněním základního cíle vojenské ON - ozbrojeným vystoupením. Ovšem na tuto otázku se podstatně odlišovaly názory ústředního velení, resp. Hájička a pplk. J. Mašína, který chtěl provádět „velké“ akce. Prosadilo se však stanovisko připravovat a provádět jen drobné sabotáže, které sice měly okupantům působit škody, ale neměly jim umožnit, aby vypátrali původce. Právě k plnění úkolů v této oblasti začala být organizována jak v ústředí, tak v celé síti speciální, tzv. „cukrářská“ složka. Závažným a současně značně rozsáhlým úkolem se stalo organizování přechodů do zahraničí, zprvu do Polska a po 1. září 1939 přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie, případně do Rumunska. Těmito přechody proudili nejen vojáci, ale také perzekované osoby i ohrožení politikové. Těžko se dá dnes na podkladě dochovaných materiálů přesně zjistit počet lidí, kteří prošli odchodovými trasami zorganizovanými „exportní“ skupinou druhého oddělení štábu ústředního velení ON. Tak kupříkladu jenom Svaz letců, který fungoval jako mezičlánek, zajistil podle poválečných údajů „export“ asi 1700 osob. Celá organizace odsunu do

zahraničí zahrnovala rozsáhlou práci spočívající ve zřizování informačních středisek, opatrování finančních prostředků, cizích valut, zhotovování falešných dokladů, budování spojovacích tras přesunu do oblasti protektorátních hranic, získávání spolehlivých převaděčů. V tomto směru existovala např. znamenitá spolupráce s ilegální sítí železničářů, zapojených právě na PVVZ. Klíčový význam měly zejména jednotky ON v bezprostřední blízkosti hranic, např. krajské velitelství ON v Moravské Ostravě (velitel pplk. Edmund Klímek) a v Uherském Hradišti (velitel pplk. Vladimír Štěrba), které za pomoci železničářů, horníků, autodopravců, horalů a pasekářů zabezpečovaly vlastní přechod hraniční čáry.

S nemenším zdarem probíhala činnost radiotelegrafní skupiny, která pod vedením mjr. Hájička technicky zabezpečila a zřídila radiospojení do zahraničí (zprvu do Varšavy a později do Paříže a Londýna). Kromě radiotelegrafistů a šifrantů se na činnosti podílela řada dalších lidí, kteří obstarávali a dodávali skupině potřebný radiomateriál a zajišťovali technický provoz. Také kolem této skupiny se utvořil okruh spolupracovníků, bez jejichž pomoci by bylo těžké, téměř nemožné plnit požadované úkoly.

Práci finančního oddělení řídil gen. V. Spěvák. Jeho povinností bylo získat, shromažďovat ale i podle pokynů uvolňovat peněžní prostředky organizace. Aby však bylo s čím hospodařit, došlo k účelovému předisponování některých financí z fondů MNO, ale zároveň dostala ON peníze také ze zbrojního průmyslu, který se v předchozím období podílel na armádních zakázkách, eventuálně pocházely finance z jiných pramenů. Celkem disponovalo ústřední velení ON zhruba téměř čtyřmi miliony korun. Využívalo je např. na zakoupení potřebných radiosoučástek, na financování „exportu“, na cestovné činitelům ON při organizační práci a také zakoupilo několik aut a motocyklů pro nižší velitelské složky, aby se tím zlepšilo vzájemné spojení v jednotlivých oblastech.

Význam tohoto fondu vyplývá také z faktu, že ústřední velení ON financovalo určitou dobu vydávání časopisu V boj (v důsledku z této podpory se mohl zvednout jeho týdenní náklad až na 5 tisíc výtisků) i dalších ilegálních tiskovin. Z něho také byly vypláceny příspěvky na podporu rodin perzekvovaných anebo těch, kteří odešli do zahraničí.

Prvořadým úkolem materiálního a zásobovacího oddělení, řízeného plk. B. Sklenkovským, bylo zajistit potřebné zbraně pro předpokládané ozbrojené vystoupení ON. Celou akci organizoval prostřednictvím materiálních a zásobovacích důstojníků štábů nižších složek a požadoval nejen registraci všech dosažitelných zbraní, ale také takových, které bylo možné v případě potřeby vyrobit. Současně však konstatujeme, že ON trpěla nedostatkem zbraní. Podařilo se sice v několika případech shromáždit a ukrýt z českých a moravských zbrojovek a muničních skladů větší množství zbraní i střeliva, avšak vcelku to představovalo jen žalostné torzo z čs. armádní výzbroje převzaté okupanty. Právě nedostatek zbraní se stal - na rozdíl od jiných okupovaných zemí - jedním z handicapů nejen ON, ale celého odbojového hnutí prakticky až do konce války. Kromě zbraní mělo oddělení zajistit zdravotnický, spojovací aj. materiál, proviant, prostě vše, co bylo potřebné pro nadcházející chvíle předpokládaného ozbrojeného vystoupení.

Postupem doby vznikaly mimo zmíněná oddělení štábu další jeho skupiny jako reakce na proměny dobové situace. Za pozornost stojí zejména tzv. zvláštní komi-

se. O její předpokládané činnosti se však dochovalo minimálně dokumentů. Pravděpodobně bylo úkolem této komise (plk. Kropáček, pplk. Coufal, mjr. Černo-horský) zřídit ve všech významných státních i dalších úřadech, továrnách a jiných důležitých institucích síť vlastních důvěrníků, kteří by registrovali na jedné straně kolaboranty a na straně druhé spolehlivé a schopné lidi. V případě porážky okupantů a obnově republiky by pak komise dala příkaz k „očistě“ a ochraně sledo-vaných úřadů a institucí. Činnost komise také zřejmě souvisela s formováním tzv. úderných oddílů. Ty měly převzít soudní pravomoc vyšších velitelských míst a zabezpečovat provádění rozkazů komise. Ovšem předpokládalo se také, že speciálně vytvářené úderné oddíly budou plnit vlastní úkoly v období těsně před ozbrojeným vystoupením, aby jednak sabotážemi vnášely dezorganizaci do řad nepřítelů, poškozovaly jeho zařízení atd., a jednak zajišťovaly bezpečnost životně důležitých provozů (např. elektrárny, vodárny apod.). Nepochybně se kádr úderných oddílů, alespoň v této přípravné fázi, personálně prolínal se skupinami permanentně realizujícími sabotáže - tzv. cukrářů, v jejichž čele stál „vrchní cukrář“ gen. Jaroslav Čihák.

Ústřední velení ON řídilo činnost celé vojenské odbojové organizace prostřednictvím náčelníků jednotlivých oddělení. Ti udržovali kontakt s příslušnými funkcionáři zemských velitelství převážně osobním stykem. Přestože personální vztahy předurčovala daná specializace, neustále přesahovaly vymezené oblasti práce uvnitř sítě ON, jak to koneckonců vyžadovala každodenní odbojová praxe. Nejdůležitějším prvkem řídicí práce ústředního velení ON se staly porady a jednání členů tohoto centra s veliteli a jejich štábními důstojníky zemských velitelství. Na nich se rozhodovaly zásadní problémy a vše, co se dotýkalo dalšího zaměření činnosti, projednávala hlášení o dosažených výsledcích v organizačních a dalších oblastech práce, vydávala nová nařízení a pokyny.

Kromě osobních styků ovšem také existovalo písemné spojení, a to jak ve směru zdola nahoru, tak i opačně. Tady se skrýval další slabý článek konspirace ON, jenž bezprostředně ohrožoval bezpečnost jejích členů. Je možné uznávat výhody dosud obvyklého ale také navyklého písemného styku vyšších velitelů s nižšími složkami, přihlídneme-li například jen k územnímu rozsahu jejich činnosti a počtu podří-zených funkcionářů, avšak do značné míry jeho použití nasvědčovalo spíše momentu podceňování protivníka a optimistickému pohledu na další vývoj událostí. Přestože vydal štáb ústředního velení ON nařízení vyžadující omezit písemný styk, nepodařilo se dosáhnout v praxi kýženého výsledku (viz např. písemné D-rozkazy zemského velitelství Čechy). Později, počátkem roku 1940, skutečně napomohly zachycené písemnosti k hlubokému zásahu gestapa do řad členů ON, a navíc na jejich základě je okupanté usvědčovali z odbojové velezákladní protiríšské činnosti.

Do sklonku léta 1939 se podařilo konstituovat z podstatné části členitou a hierarchicky strukturovanou celoprotektorátní síť vojenské odbojové organizace Obrana národa. Tak alespoň hodnotil situaci náčelník štábu ústředního velení ON plk. Č. Kudláček. Pochopitelně tu měl na mysli především strukturu velitelských složek - ústřední velení, zemská a případně oblastní velitelství. Celá předpokládaná odbojová síť až do místních jednotek, tedy čet a družstev nebyla v celopro-tektořátním měřítku ještě zdaleka vybudována. V procesu jejího formování se znatelně projevovalo množství zcela nepředpokládaných objektivních faktorů,

kteřé nevyhnutelně ovlivňovaly její konkrétní podobu. Určité údaje a oblasti byly zapojeny takřka bezezbytku, jiné však neměly trvale ani potřebné okresní a někdy i krajské velitelské složky. V obtížných podmínkách nacistické okupace nevznikala i přes četné výhody a předpoklady vojáků jejich odbojová organizace snadno. Přesto však stávající celoprotektorátní síť ON představovala značnou potenciální sílu, opřenou o vojensky vycvičené, odborné kádry.

1. září 1939 zahájilo Německo polní tažení do Polska. V řadách českého odbojového hnutí se prudce vzedmula vlna optimismu, podmiňovaná a podněcovaná vyhlášením války Německu ze strany Velké Británie a Francie. Obrana národa - ona „armáda v podzemí“ se připravovala provést mobilizaci a zahájit ozbrojené vystoupení. Předpokládalo se, že to bude znamenat konec nadvlády okupantů a povede k přímé obnově Československa. Po několika týdnech války, jejíž vývoj ovšem vůbec nenaplňoval toužené naděje, již v protektorátě nedošlo k očekávané akci. Trvalo ještě téměř šest let, než si obyvatelstvo protektorátu vydechlo a mohlo přivítat znovu svobodnou a samostatnou republiku. Tentokrát ovšem již za zcela jiných podmínek než v roce 1939 a po nespočetných obětech odboje doma i v zahraničí.

Použité prameny a literatura:

Materiály z fondů Vojenského historického archivu a Státního ústředního archivu v Praze.

Jelínek, J.: PÚ - Politické ústředí domácího odboje. Praha 1947.

Klíma, V.: K historii domácího odboje. In: Z počátků odboje. Praha 1969.

Tichá, V.: Otazníky kolem důstojnického sboru. Historie a vojenství 1967, č. 6, s. 951 a násl.

Veselý-Stainer, K.: Cestou národního odboje. Praha 1947.

Vozka, J.: Hrdinové domácího odboje. Praha 1946.